

Словська І. Є.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін
Рівненського національного університету водного господарства та природокористування

Зубатенко О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

ПРАВОВА ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ І ЗМІЦНЕННЯ ЗАКОННОСТІ

Анотація. У статті проаналізований зв'язок правової пропаганди, законності, правопорядку. З'ясовано, що підвищенню добробуту народу, економічним досягненням країни сприятиме виховання громадян у дусі поваги до нормативних актів. Зміцнення законності й правопорядку передбачає подальшу активізацію всієї запобіжно-профілактичної роботи – правової пропаганди, яка дає можливість підвищувати правосвідомість і правову культуру всіх верств населення. Доведено, що, попри наявні розбіжності у цілях і напрямках державного будівництва в сучасній Україні і УРСР, нині варто запозичити лекції, вечори запитань і відповідей, бесіди в колективах і за місцем проживання та інші форми правової пропаганди, що успішно використовували за радянських часів.

Ключові слова: права держава, громадянське суспільство, права свідомість, права пропаганда, правове виховання, права культура, законність.

Постановка проблеми. Прогрес демократії, вдосконалення суспільних відносин значною мірою пов'язують зі зміцненням законності та розвитком законодавства. Підвищенню добробуту народу, економічним досягненням країни сприятиме виховання громадян у дусі поваги до нормативних актів, тому, відповідно, зміцнення законності й правопорядку передбачає подальшу активізацію всієї запобіжно-профілактичної роботи. Однією з найважливіших форм цієї діяльності є права пропаганда, яка дає можливість підвищувати правосвідомість і правову культуру всіх верств населення.

Безперечно, в умовах соціально-економічних і політико-правових трансформацій (від лат. *transformatio* – перетворення; зміна вигляду, форми, істотних властивостей будь-чого [1, с. 248]) в Україні відбуваються соціально-політичні зміни в житті українського суспільства, які призвели до посилення кризових явищ у всіх сферах суспільного життя. Такі події зумовили еволюцію ціннісної парадигми: стара система цінностей поступово втрачає свою популярність в українському суспільстві, а нова аксіологічна система лише вибудовується на основі європейських цінностей.

Як відомо, українська права система орієнтується на європейські стандарти, спрямовані на формування світу справедливості, заснованого на принципі цілісності людської гідності. Попри бурхливий та суперечливий розвиток Європи, існуюча там поліетнічність сприяла тому, що європейські ідеї

(недоторканість прав людини, демократія, права держава, солідарність, підтримка і повага до інших культур, рівність, свобода особистості, толерантність, свобода релігії і віросповідання) сформувалися як продукт декількох релігійних і філософських традицій [2, с. 16]. У результаті цих процесів змінюються структура та ієрархія ідентичностей українського суспільства. Очевидним є те, що ці процеси не будуть простими, вони мають узгоджуватися як з формуванням української національної ідентичності, так і європейською наднаціональною ідентичністю.

Складником нашої культури є права культура. Окремі правопорушення громадян так чи інакше пов'язані з недостатністю їх культурою, незнанням чи небажанням точно розуміти і виконувати нормативні акти. Неповагу і зловживання правовими нормами не завжди можна виправити побоюваннями державного примусу і внаслідок цього виховати внутрішню переконаність у правильності і доцільності законодавства. Саме тому активне систематичне роз'яснення норм вітчизняного та міжнародного права в поєднанні з іншими заходами справляє позитивний вплив на зменшення злочинності та порушення законодавства.

Вищезазначене зумовлює вибір предмета дослідження, адже метою написання запропонованої праці є аналіз проблематики впливу правової пропаганди на зміцнення законності й уникнення правопорушень.

Теоретичним підґрунтям стали праці таких авторів, як: В. Зайчук, Ю. Івченко, С. Кузнецов, Ю. Липовець, Є. Макеєва, Л. Мозолок-Боднар, Ю. Римаренко, В. Самохвалов, В. Соколов, В. Тацій, Ю. Шемшученко та ін.

Виклад основного матеріалу. Держава намагається приділяти увагу суворому додержанню громадської і державної дисципліни, виконанню вимог закону всіма організаціями, установами, кожною людиною. У втіленні в життя нормативних настанов велику роль відіграють не лише правоохоронні органи і суди, але й вся система органів публічної влади. Вони всією своєю діяльністю сприяють вихованню громадян у дусі точного і неухильного додержання законів.

У нашій країні, на жаль, зростає кількість злочинних проявів, правопорушень, послаблюється правопорядок. Зменшується число населених пунктів, де протягом тривалого часу не скоєно жодного злочину. Злочинність має місце в нашій дійсності, тому необхідно постійно вдосконалювати діяльність органів юстиції і всього апарату держави у боротьбі з нею.

Значну кількість злочинів скоюють особи у нетверезому стані чи з причини незнання законів. Крім того, розглядаючи справи, суди та правоохоронні органи не завжди з'ясовують причини і поширеність ганебних явищ. Коли ж такі факти й виявляються, то вони лише констатуються. Непросто домогтися, щоб органи держави у кожній справі глибоко досліджували причини й умови, які сприяли скоєнню злочинів, належним чином реагували на них і не залишали без контролю реалізацію заходів, вжитих для усунення цих причин та умов.

У запобіганні і викоріненні правопорушень важливою є аналітична діяльність органів держави, вивчення судової практики, аналіз стану злочинності і, безперечно, правова пропаганда. Без систематичного вжиття зазначених заходів неможливо цілеспрямовано запобігати правопорушенням і підтримувати стан законності і правопорядку.

Зміцнення законності і правопорядку – це завдання не лише державного апарату, але й інститутів громадянського суспільства, пересічних громадян. Варто наголосити на зміні ролі людини як суб'єкта й об'єкта права у сучасному світі, що, своєю чергою, вплинуло на правове життя, підвищило роль не лише правових нормативів, але й ціннісно-орієнтаційних складників змісту права, що забезпечують націленість на стійкість правової реальності, її рухливість в умовах взаємодії правових культур різних суб'єктів [3, с. 199].

Нині послаблюється контроль за механізмом вирішення спорів у суспільстві. Конфлікти в різних сферах набувають форм непримиренності через небажання суб'єктів знаходити мирні шляхи вирішення, деградацію принципів добросовісності, доброчесності у ставленні до оточуючих, мудрості. Втрачається розуміння, що основою зародження і розвитку ціннісних особливостей існування людської цивілізації є домінування гуманістичної природи права. Правова пропаганда може донести зміст моральних цінностей правової системи, забезпечити масове визнання ідеалів справедливості як соціальних регуляторів. Людина зумовлює правову реальність, але й стан законності впливає на безпечне існування [4, с. 10–11].

Негативним є стан організаторської роботи, пов'язаної з правовим вихованням населення. Давно в минулому залишилися народні університети правових знань, що були найбільш ефективною формою набуття слухачами правової інформації, необхідної їм у виробничій сфері і повсякденному житті. Слухачі навчалися на факультетах товариських судів, добровільних народних дружин, народних засідателів тощо.

На багатьох підприємствах були сформовані на громадських засадах юридичні консультації, які вели значну роботу з роз'яснення законодавства. Безпосередньо за місцем роботи чи проживання трудящі отримували консультації з правових питань, не витрачаючи часу на відвідування юридичних та інших установ і організацій.

Коли правова пропаганда проводиться цілеспрямовано, з урахуванням стану правопорядку, у поєднанні з іншими заходами виховного характеру, вона дає відчутні позитивні результати. Показовою в цьому відношенні була робота, яка проводилася в колективах підприємств з ініціативи робітників і службовців щоквартально – так звані «Дні дисципліни». На них підсумовувалася виробнича діяльність, стан трудової дисципліни і правопорядку, оголошувалися рішення профспілки й адміністрації про заохочення кращих працівників, а поруш-

ники трудової дисципліни і бракороби дізнавалися про тимчасове позбавлення премій і різних пільг.

Крім того, здійснювалися заходи щодо поліпшення правового виховання молоді. У школах, гуртожитках, клубах, будинках культури не лише читалися лекції, але й проводилися бесіди, тематичні вечори з моральної і правової тематики. У деяких районах і містах були створені школи юного правознавця, роботу яких спрямовували працівники органів юстиції, прокуратури, внутрішніх справ, викладачі юридичних вузів.

У вузах, професійно-технічних і технічних училищах за відповідними програмами проводилися обов'язкові заняття з питань законодавства.

Для підвищення правових знань було запроваджено обов'язкове правове навчання працівників обласних управлінь з преси, книжкових видавництв, поліграфічних підприємств та книжкової торгівлі.

Зростала кількість і якість правових публікацій. Цьому сприяли позаштатні відділи і групи з числа найбільш кваліфікованих юристів, що працювали на громадських засадах при 252 редакціях районних, міських, обласних і республіканських газет. Якщо аналізувати тематичну спрямованість правових публікацій, то вона мала в основному інформаційний характер: про розгляд судових справ, проведення певних заходів, конференцій, нарад, семінарів тощо [5, с. 10–12].

Нині фактично відсутні навіть найбільш поширені форми правової пропаганди – лекції, вечори запитань і відповідей, бесіди в колективах і за місцем проживання, збори трудових колективів тощо. Помітна відсутність пропагандистської роботи з правової тематики призводить до деформації законності. З одного боку, така деформація – це спотворення принципів законності, коли за збереження зовнішніх форм змінюється сутність правовідносин, яка перестає відповідати вимогам законності, залишаючись формально легальною. Інший підхід обґрунтований можливістю спотворення змісту самого закону, тобто його духу і принципів, коли змінюється ставлення до права, вироджується правова техніка, руйнується наступність поколінь у підходах до регулювання суспільних відносин.

Деформація законності спричиняє, з одного боку, його неефективність, а з іншого – породжує правовий нігілізм у суспільстві. Отже, деформація законності – це негативне соціально-правове явище, яке характеризує стан спотворення законності у будь-якому її прояві та призводить до руйнування права, закону, правосуддя і втрати законом його фундаментальних цінностей – гуманізму, рівності, справедливості [6, с. 16].

У науковій юридичній літературі значна роль відводиться дослідженню ефективних засобів, що сприяють забезпеченню законності. Так, О.В. Панасюк до системи засобів забезпечення законності відносить такі: 1) юридичні (правові) засоби (юридична відповідальність, контроль, нагляд, розгляд звернень громадян); 2) організаційні заходи (робота з кадрами, засоби стимулювання якісного виконання працівниками покладених на них завдань, підвищення їх кваліфікації та відповідне матеріально-технічне забезпечення тощо) [7, с. 10].

Можна виділити такі пріоритетні шляхи подолання деформації та зміцнення законності в сучасній Україні: 1) постійне та своєчасне удосконалення чинного законодавства; 2) об'єктивність під час застосування заходів державного примусу, заохочення, стимулювання; 3) розвиток морально-правових стимулів законслухняної поведінки; 4) посилення відпові-

дальності за порушення законності та боротьба з корупцією; 5) активізація засобів масової інформації щодо оприлюднення порушень та відповідальності за порушення законності; 6) створення атмосфери невідворотності покарання за порушення вимог державної дисципліни; 7) виховання громадян у дусі суворого, свідомого та добровільного дотримання вимог законності, підвищення їх правової культури; 8) удосконалення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; 9) підвищення ролі та авторитету законності у врегулюванні поведінки учасників суспільних відносин; 10) об'єднання зусиль правоохоронних органів, громадських організацій та суспільства загалом у зміцненні законності. Цей перелік шляхів подолання деформації законності не є вичерпним [6, с. 18].

Відсутність пропаганди законодавства деформує не лише правову свідомість, але й свідомість як таку. Нагадаємо, що свідомість існує у різних формах: людська здатність відтворення дійсності в мисленні; сприйняття і розуміння навколишньої дійсності, властиве людині; розуміння, усвідомлення людиною, групою людей суспільного життя (погляди, переконання людей як представників соціальних класів, верств); чітке розуміння, усвідомлення чого-небудь, думка, почуття, відчуття чогось (усвідомлення боргу) [8, с. 213]. Усі вищеперелічені визначення однаковою мірою стосуються свідомості як форми відображення дійсності та розкривають різні її характеристики [9, с. 18].

Для професійної правосвідомості характерний високий ступінь усвідомленості та міцності правових установок, ціннісних орієнтацій, намагань реалізації у житті досягнень юридичної думки та культури, принципів і цінностей права. Базисом професійної правосвідомості є теоретична правосвідомість (правова ідеологія) – це правові теорії, систематизовані наукові ідеї, погляди, сукупність інтелектуальних установок і парадигм [10, с. 40]. Оскільки правосвідомість – це засіб взаємодії людини із законом, правом, а через них з економікою, політикою, оточенням [11, с. 23–36], то деформація правосвідомості і свідомості взаємопов'язані.

У роз'ясненні законодавства суб'єкти правової пропаганди намагаються донести думку, що правові норми визначають межу толерантності, яка закінчується там, де людина дозволяє собі порушувати громадський порядок і суспільний спокій. Толерантність не може ототожнюватися із вседозволеністю і всетерпимістю. Порушення особами чинного права має одержувати належну правову оцінку [12, с. 23].

Результатом спільних зусиль щодо впровадження у практику правової пропаганди є зміцнення юридичної справедливості в галузі законності, скорочення кількості злочинів і правопорушень. Вчинені суспільно небезпечні діяння отримують юридичну кваліфікацію, а винні особи притягуються до юридичної відповідальності. Відповідно, для законослухняних громадян факт неминучості покарання стає своєрідною перепорою у порушенні закону. Особливість юридичної справедливості полягає в тому, що вона у правовій сфері має найбільш чіткий, формально визначений характер та може пов'язуватись із державним примусом [13, с. 220].

Висновки. Ідеального порядку у державі можна досягнути завдяки принципам «справедливості», «розуму» й «узгодження інтересів» між органами правління і народом, що «встановлює «першого серед рівних» – особливих діячів з видатними знан-

нями і, відповідно, повноваженнями». Благополуччя держави є наслідком такої політики правителя, за якої з відома народу встановлюються чіткі моделі поведінки [14, с. 82]. Лише одностороннє розуміння населенням цих нормативів – запорука формування правової держави.

Деформований стан правосвідомості викривлює відображення правової дійсності, показує негативне ставлення її носіїв до чинного права і законодавства [15, с. 218]. Протягом останніх десятиліть був знівельований попередній досвід правової пропаганди. Ідеї правового виховання як частини комплексної програми не задіяні як засіб боротьби з правовим нігілізмом та його наслідками. Відсутність настійної потреби стежити за виконанням законів призвели до знецінення ідеалів правопорядку, духовного здоров'я суспільства. На сучасному етапі державного будівництва покращити ситуацію неможливо без особистого переконання кожної людини зробити правомірну поведінку нормою. Організатором і натхненником таких новацій можуть стати лише держава та інститути громадянського суспільства, які працюватимуть спільно. На величезному фактичному матеріалі слід переконувати та (у разі порушень закону) карати, виражаючи непримиренність до будь-яких відхилень від норм права.

Література:

1. Новый философский словарь / сост. В. Соколов. Москва: Логос, 2002. В 4 т. Т. 4. 406 с.
2. Макеева Е.Н. Ценностное измерение правовой культуры в условиях трансформации правовой системы. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Випуск 5 (20). С. 15–18.
3. Оборотов Ю.Н. Многоаспектность содержания права. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2012. Т. 11. С. 197–202.
4. Сидоренко О.М., Таран З.В. Аксиологічні та антропологічні засади ефективності правових норм в умовах сучасності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2018. № 34. С. 8–11.
5. Зайчук В. Законність – основа діяльності органів правосуддя. Радянське право. 1973. № 1. С. 8–13.
6. Мозолюк-Боднар Л.М. Деформація законності: сутність та основні шляхи подолання. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 1(22). С. 16–19.
7. Панасюк О.В. Адміністративно-правові засади забезпечення законності і дисципліни в органах Державної податкової служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2010. 19 с.
8. Большой толковый словарь русского языка / под ред. С. Кузнецова. Санкт-Петербург, 1998. 1536 с.
9. Івченко Ю.В. Національна свідомість і патріотизм як чинники відродження Української держави. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Випуск 6 (21). Том 1. С. 18–21.
10. Шаравара І.І. Принципи та методи формування національної правосвідомості у курсантів навчальних закладів МВС України. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 3. С. 40–44.
11. Головенко В.В., Неліп І.І., Неліп М.І. та ін. Правове виховання учнівської молоді: питання методології та методики. Київ: Наукова думка. 1993. 138 с.
12. Липовець Ю.О. Толерантність у діяльності поліції України. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Випуск 6(21). Том 1, С. 22–25.
13. Самохвалов В. Законність та справедливість: проблеми співвідношення. Міжнар. політ. енцикл.: у 10 т. / відп. ред. Ю. Римаренко,

- Я. Кондратьев, В. Тацій, Ю. Шемшученко. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. С. 220–223.
14. Соловьев В.С. Право и нравственность. Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2001. 191 с.
15. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: монографія. Харків: Право, 2008. 288 с.

Словская И. Е., Зубатенко Е. Н. Правовая пропаганда как способ предотвращения правонарушений и укрепления законности

Аннотация. В статье проанализирована связь правовой пропаганды, законности, правопорядка. Выяснено, что повышению благосостояния народа, экономическим достижениям страны будет способствовать воспитание граждан в духе уважения к нормативным актам. Укрепление законности и правопорядка предполагает дальнейшую активизацию всей профилактической работы – правовой пропаганды, которая дает возможность повышать правосознание и правовую культуру всех слоев населения. Доказано, что, несмотря на имеющиеся различия в целях и направлениях государственного строительства в современной Украине и УССР, ныне стоит позаимствовать лекции, вечера вопросов и ответов, беседы в коллективах и по месту жительства и другие формы право-

вой пропаганды, которые были успешно использованы в советское время.

Ключевые слова: правовое государство, гражданское общество, правовое сознание, правовая пропаганда, правовое воспитание, правовая культура, законность.

Slovskaya I., Zubatenko H. Legal propaganda as a way to prevent delicts and strengthen the rule of law

Summary. The connection of legal propaganda, legality, law and order is analyzed in the article. It was found out that raising the welfare of the people, economic achievements of the country will promote the education of citizens in the spirit of respect for normative acts. Strengthening the rule of law and the rule of law foresees the further activation of preventive work – legal propaganda, which provides an opportunity to raise legal awareness and legal culture of all segments of the population. It is proved that, despite the current differences in the goals and areas of state-building in modern Ukraine and the Ukrainian SSR, it is worthwhile now to borrow lectures, questions and answers, meetings in groups and places of residence and other forms of legal propaganda that have been successfully used during the Soviet times.

Key words: rule of law (legal state), civil society, legal consciousness, legal propaganda, legal education, legal culture, legality.